

УДК 811.111+81'37+81'373

ТЕОНІМИ БОГА NJÖRÐR 'НЬОРДА': ЇХ ЕТИМОЛОГІЯ, СЕМАНТИКА ТА ФУНКЦІЇ

Свєточєва С.М.

Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського

У поданій статті висвітлені семантичні та функціональні особливості германських теонімів бога *Njörðr* 'Ньорда' на матеріалі найдавніших міфів, засвідчених у писемних пам'ятках давньоісландською мовою в XII–XIII ст. («Старша Едда»). В цій роботі проведений комплексний етимологічний, структурний, семантичний та функціональний аналіз теонімів. Останні розглядаються як вербальні одиниці в межах відповідної лексико-семантичної групи, що дозволило виокремити їх системні особливості, в першу чергу їх розвинену синонімію. В дослідженні показано, що германські теоніми бога *Njörðr* 'Ньорда' мають досить широке асоціативне поле, що знаходить відображення у відповідному наборі ознак, які складають семантичний портрет конкретного бога. Аналіз великої кількості міфів «Старшої Едди» із застосуванням різних методів і принципів щодо семантичних та функціональних особливостей германських теонімів забезпечив вірогідність отриманих результатів, а також надає можливість уточнити етимологію відповідних теонімів. **Ключові слова:** «Старша Едда», етимологічний аналіз, германський теонім, семантичний портрет, функціональний аспект.

Постановка проблеми. Увага вчених протягом тривалого часу була прикута до досліджень у галузі діакронічної германістики, зокрема, лексики та семантики. Сучасна лінгвістична наука характеризується поглибленою цікавістю до семантичної структури слів, зв'язку полісемії з контекстом. Усе більш глибоко вивчається лексична семантика слів, розглянута в межах одного лексико-граматичного класу, проводяться порівняльні й типологічні дослідження. Про це свідчить цілий ряд фундаментальних праць з даної проблематики, що знайшли своє відображення в роботах Н. Д. Арутюнової, В. Г. Гака, Н. І. Козак, В. В. Левицького, О. Д. Огуя В. Г. Таранця, А. А. Уфимцевої. Робота, присвячена опису германських теонімів бога *Njörðr* 'Ньорда' у хронологічних межах XII–XIII століття і робить помітний внесок у діакронічне вивчення лексичної системи германських мов. Ґрунтовний аналіз наукового доробку дозволяє стверджувати, що подібні дослідження не представлено в сучасному мовознавстві, тому виконана наукова робота знаходиться в руслі сучасних досліджень із семасіології та ономасіології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значна кількість відомих учених займалися вивченням питань у галузі ономастики – науки, що досліджує власні імена, про це свідчать роботи таких науковців, як О. Ф. Лосєв, В. А. Ніконов, М. І. Привалова, О. В. Суперанська, В. І. Ткачук, П. О. Флоренський.

Проблеми теонімики як підрозділу ономастики перебували у фокусі лінгвістичного пошуку В. І. Алексєєва, І. В. Арнольд, Н. І. Зубова, Н. Ф. Мокшина, К. Леві-Стросса, О. А. Потєбні, Н. В. Подольської.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У зв'язку з відсутністю комплексного лексико-семантичного аналізу германських теонімів стародавнього етапу їх розвитку виникає цілий ряд питань, вивчення яких має здійснюватися з урахуванням сучасної лінгвістичної думки. По-перше, незважаючи на наявність досліджень, в яких проводиться аналіз теонімів у германських мовах (Ж. Дюмезіль, О. Ф. Лосєв, М. М. Маковський, В. Г. Таранець), нам не відомі роботи, в яких був би проведе-

ний комплексний аналіз цієї групи слів у плані діакронічного дослідження з використанням результатів статистичного аналізу. По-друге, своєчасним є опис її когнітивно-семантичних параметрів у художньому дискурсі давнього періоду розвитку мови. По-третє, діакронічне дослідження, представлене в даній роботі, дозволяє зануритися в історичне минуле відповідних лексем, вивчити становлення, функціонування і розвиток основних лексем досліджуваної лексико-семантичної групи, реконструювати найдавніші форми теонімів.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є комплексний аналіз особливостей розвитку лексико-семантичної структури германських теонімів, їх функціонування в текстах «Старшої Едди».

Виклад основного матеріалу. Ньорд вважається богом вітру та морської стихії. Досить чітко прослідковується етимологія імені бога *Njörðr* 'Ньорда' від лат.-герм. *Nerthus* – богиня, герм. **nerþuz* 'божество стародавньої германської міфології'. Зазвичай воно зіставляється з ді. *nár* 'чоловік, людина', *nárya* 'чоловічий', *nrtú* 'герой', осет. етнонім *Nart* виводиться із **ner-t- / nerjo* 'чоловічий, сильний' [2, с. 405].

У Ньорда є влада над вітром і морем, він опікується мореплавцями, рибалками і морськими тваринами. Крім того, він ще має владу над вогнем. Ньорд є богом родючості, як і належить ванам, до яких він відноситься.

Нертус це жіночий еквівалент Ньорда у континентальних германців, який описаний Тацитом. Можливо, що Ньорд і Нертус схожі на ритуальну пару Фрейра і Фрейю (в «Сагі про Інґлінґів» нам натякають на те, що в країні ванів Ньорд жив із сестрою). В «Сагі про Інґлінґів» Ньорд править у Швеції після смерті Одіна. Ж. Дюмезіль бачить відображення міфів про Ньорда і Скаді в історії Хадінґа в «Діяннях датчан» Саксона Граматика.

Бог Ньорд вважався богом моря, літа. Він був представлений або в капелюсі з орлиним пір'ям, або в короні, прикрашеній водоростями та морськими мушлями. Зовні він був дуже гарний.

До нього вдавалися за допомогою, коли починалися сильні шторми і потрібно було їх заспокоїти. Вони могли затягуватися на довгі місяці.

Крім заспокоєння штормів, до Ньорда зверталися за хорошим урожаєм у літню пору року. Це свідчить про те, що він є одним з богів родючості. Допомоги могли чекати лише ті, хто вірив у нього.

Матір'ю Ньорда була Земля, у Германії її порівнювали з Фрігг, а в Скандинавії вважали окремим богом. Він повинен був саме з нею з'являтися в Асгарді, коли його призивали туди. Там був його престол, один з дванадцяти. Ньорд був присутній на всіх зборах в Асгарді і повертався до Ноатун лише тоді, коли асам вже не потрібна була його допомога.

У текстах «Старшої Едди» основне ім'я бога Ньорда було ужито 14 разів (див. табл. 1).

Таблиця 1
Семантичні ознаки теоніма *Njörðr*
та частотність їх вербалізаторів
у текстах «Старшої Едди»

№	Семантичні ознаки	Частотність (%)
1.	Повелитель	35,8
2.	Примиритель ворогуючих	28,7
3.	Дарувальник багатств	14,3
4.	Покровитель мореплавців	5,3
5.	Позбавлений пороків	5,3
6.	Чоловік Скаді	5,3
7.	Бог, який займається інцестом	5,3
Всього		100,00

Дослідження семантичних ознак теоніма *Njörðr* у текстах «Старшої Едди» виявило низку семантичних характеристик цього бога (див. табл. 1). Бог Ньорд представлений сімома семантичними ознаками, найбільш частотною з яких є 'повелитель'. Таким чином, образ Ньорда здебільшого пов'язаний з меліоративними характеристиками.

Розглянемо більш детально семантичний портрет германського бога Ньорда на матеріалі текстів «Старшої Едди».

Як вже було вказано, найбільш частотною семантичною характеристикою теоніма *Njörðr* є 'повелитель', що складає 35,8% (див. табл. 1).

1) п. 16 «*Nóatún eru in elliftu, en þar Njörðr hefir, sér of görva sali; manna þengillinn meins vani hátimbrupum hörgi ræp.r*» (Elder Edda, *Grimnismál*)

'The eleventh is Noatun; there has Njorth for himself a dwelling set; the sinless ruler of men there sitsh in his temple timbered high' [8].

У ситуації 1) актуалізується семантична характеристика 'повелитель' за допомогою прямого номінанта – субстантива дісл. *þengill* (<*þangila-) 'князь, король', дангл. *þengel* 'князь, володар, король', дангл. *gedungen* 'добротний, солідний, ґрунтовний' [7, с. 564].

В едді «*Grimnismál*» Ньорд виступає як повелитель людей, який наставляє їх на шлях істинний.

У самого бога вад не було, зате він допомагає людям подолати їхні. Ньорд дуже добродушний і м'який за характером, але любить у всьому точність, порядок і беззаперечно йому підкорення.

Другим за частотністю вживання є семантичний детермінант теоніма *Njörðr* 'примиритель ворогуючих', що складає 28,7% (див. табл. 1). Розглянемо наступний приклад:

2) п. 39 «*Í Vanaheimi skópu hann vís regin ok seldu at gíslingu gopum; í aldar rök hann mun*

aftr koma heim með vísun vönnum» (Elder Edda, *Vafþrúðnismál*).

'In the home of the Waners did the wise ones create him, and gave him as pledge to the gods; at the fall of the world shall he fare once more home to the Waners so wise' [8].

В ситуації 2) семантична ознака 'примиритель ворогуючих' виводиться на основі поведінкових інтенцій персонажа, і не має вербальної опори у вигляді прямого номінанта.

Третьою за частотністю семантичною характеристикою *Njörðr* є 'дарувальник багатств', що складає 14,3% (див. табл. 1). Точніше він є дарувальником дітей, тобто одним з батьків. В даному випадку семантична характеристика пов'язана із родинним статусом:

3) п. 35 «*Njörðr kvað: Sú erumk líkn, er ek vark langt heðan gísl of sendr at goðum, þá ek mög gat, þann er mangi fiár, ok þikkir sá ása jafarr*» (Elder Edda, *Lokasenna*).

'...Great was my gain, though long was I gone, to the gods as a hostage given; the son did I have whom no man hates, and foremost of gods is found' [8].

У ситуації 3) Ньорд порівнює свого сина зі скарбом. Він виступає у ролі дарувальника багатств, тобто дітей.

Наступною за частотою вживання є семантична характеристика лексеми *Njörðr* 'покровитель мореплавців', що складає 5,3% (див. табл. 1).

4) п. 38 «*Oðinn kvað: «Seg þú þat it tíunda, alls þú tiva rök öll, Vafþrúðnir, vitir, hvaðan Njörðr of kom meþ ása sonum – hofum ok hörgum hann ræðr hunnmörgum, ok varðat hann ásum alinn*».

(Elder Edda, *Vafþrúðnismál*).

'Tenth answer me now, if thou knowest all the fate that is fixed for the gods: Whence came up Njorth to the kin of the gods, – [Rich in temples and shrines he rules, –] Though of gods he was never begot?' [8].

В цьому випадку» Один питає у Вафтрудніра, яким чином ван з'явився серед асів, його шанують і до нього звертаються за допомогою. У поданій ситуації вислів *hvaðan Njörðr of kom meþ ása sonum* підтверджує, що саме за його заступництво за моряків йому присвячують храми. Бог Ньорд виступає в значенні 'покровитель мореплавців'. У цій же ситуації підкреслюється його місце в пантеоні богів: від зворотного, – не ас, а ван.

Вважалося, що саме Ньорд відповідав за вдалий вихід у море моряків і рибалок. На його честь будували храми на узбережжях, його вихваляли, пили за його здоров'я, клялися його ім'ям, його згадували так часто, як і сина Фрейра.

У Ньорда був будинок на березі моря, там він милувався природою. Птахів він дуже шанував і вважав їх священними. Ньорд отримував насолоду, спостерігаючи за морем. Він володів усіма морськими рослинами і тому морська губка на півночі відома, як 'рукавичка Ньорда'.

Германський бог завжди приходив на допомогу морякам, які зазнавали біди в морі, усмиряв шторми і викликав дощі влітку, коли це було необхідно для врожаю. Ньорд приносить успіх у всьому, допомагає поліпшити фінансове становище, знайти багатство. Морські мешканці й саме море допомагають розвивати уяву, фантазію і ставати сприятливим до оточуючих.

Невипадково його тотемною твариною була риба, а символом – мушля. Вважалося, якщо у людини були негаразди і вона не знала, як вчинити в тій чи іншій ситуації, потрібно було піднести до вуха мушлю, яка повинна була прошепотіти правильний вихід із положення.

Ще одна семантична характеристика – ‘чоловік Скаді’ (5,3%).

Ситуація 6) описує, як Локі прийшов на бенкет зі своєю дружиною Скаді:

5) «*Þar var Njörðr ok kona hans Skaði, Freyr ok Freyja, Viðarr son Óðins*» (Elder Edda, Lokasenna). ‘There were Njorth and Skathi his wife, Freyr and Freyja, and Vithar, the son of Othin’ [8].

У ситуації 5) вислів *Þar var Njörðr ok kona hans Skaði* наочно ілюструє семантичну характеристику Ньорда як ‘чоловіка Скаді’.

Цікавою є історія брака та розлучення Скаді та Ньорда. Скаді, дочка велетня Тьяцці, вирішила помститися богам за вбивство її батька і з’явилася до них. Але змінивши зло на милість Скаді вибрала там собі чоловіка, по його ногах. Скаді вважала, що найкрасивіші ноги належали синові Одіна Бальдру, але помилилася, – це виявився Ньорд. Ця пара не прожила довго разом, оскільки Скаді любила гори і прохолоду, а Ньорду було ближче море і сонце. Вони жили по дев’ять днів у кожному з будинків, поки не розлучилися. Так Скаді повернулася до себе в засніжені гірські схили, а Ньорд продовжував насолоджуватися шумом морського прибою.

Ще одна характеристика Ньорда – ‘той, хто займається інцестом’ (5,3%). Так, Локі дорікає Ньорду тим, що син був народжений від рідної сестри Нертус. Аси були проти таких шлюбів, його сестрі довелося залишитися, бо їхати за ним в Астард вона не могла. Локі звинувачує Ньорда в кровозмішенні та висміює його в тому, що він цим хвалиться:

6) п. 36 «*Hattu nú, Njörðr, haf þú á hófi þik! munk-a ek því leyna lengr: við systur þinni gattu slíkan mög, ok er-a þó vánu verr*» (Elder Edda, Lokasenna).

‘Give heed now, Njorth, nor boast too high, no longer I hold it hid; with thy sister hadst thou so fair a son, thus hadst thou no worse a hope’ [291].

В даному випадку актуалізується семантична характеристика ‘той, хто займається інцестом’. Семантична ознака виводиться із поведінки, референтної ситуації, яку описує Локі.

Висновки і пропозиції. Наш аналіз показав, що теонім *Njörðr* асоціювався з наступними значеннями: ‘повелитель’ (35,8%), ‘примиритель ворогуючих’ (28,7%), ‘бог родючості’ (14,3%), ‘покровитель мореплавців’ (5,3%), ‘позбавлений пороків’ (5,3%), ‘чоловік Скаді’ (5,3%), ‘бог, який займається інцестом’ (5,3%), з найчастотнішою ознакою ‘повелитель’. У перспективі безперечний інтерес представляють семантика та функціональні особливості інших найменувань божеств, розглянутих на давніх текстах, включаючи «Старші Едди» та інші германські тексти.

Список літератури:

1. Таранець В. Г. Трипільський субстрат: Походження давньоєвропейських мов: Монографія / В. Г. Таранець. – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2009. – 276 с.
2. Левицкий В. В. Этимологический словарь германских языков: в 2-х т. / В. В. Левицкий. – Винница: Нова Книга, 2010. – Т. 1. – 616 с.
3. Мелетинский Е. М. «Эдда» и ранние формы эпоса / Е. М. Мелетинский. – М.: Наука, 1968. – 367 с.
4. Стеблин-Каменский М. И. Старшая Эдда // Старшая Эдда. Древнеисландские песни о богах и героях / М. И. Стеблин-Каменский – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1963. – 255 с.
5. Стурлусон С. Старшая Эдда [Електронний ресурс] / С. Стурлусон. – Режим доступу: http://svitk.ru/004_book_book/3b/823_sturlson-starhaya_edda.php
6. Bickerman E. J. Chronology of the Ancient World / E. J. Bickerman. – Thames & Hudson, London, 1969. – 345 p.
7. Vries J. de. Altnordisches etymologisches Wörterbuch / Jan de Vries. – 2. Aufl. – Brill; Leiden; Boston; Köln, 2000. – 689 s.
8. Edda [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://norse.ulver.com/src/edda>

Светочева С.Н.

Николаевский национальный университет имени В.А. Сухомлинского

ТЕОНИМЫ БОГА NJÖRÐR ‘НЬОРДА’: ИХ ЭТИМОЛОГИЯ, СЕМАНТИКА И ФУНКЦИИ

Аннотация

В представленной статье рассматриваются семантические и функциональные особенности германских теонимов бога *Njörðr* ‘Ньорд’ на материале древнейших мифов, засвидетельствованный в древнеисландском языке в XII-XIII в. («Старшая Эдда»). В этой работе проведен комплексный этимологический, структурный, семантический и функциональный анализ теонимов. Последние рассматривались как системные элементы лексико-семантической группы в рамках онимического пространства, имеющие свои структурно-семантические особенности. Системный анализ показал, что германские теонимы бога *Njörðr* ‘Ньорд’ имеют достаточно широкое ассоциативное поле, что находит отражение в соответствующем наборе признаков, составляющих семантический портрет конкретного бога. Анализ мифов «Старшей Эдды» позволил сделать выводы, касающиеся семантических, функциональных и этимологических особенностей германских теонимов.

Ключевые слова: «Старшая Эдда», этимологический анализ, германский теоним, семантический портрет, функциональный аспект.

Svietocheva S.M.

Mykolayiv V.O. Sukhomlinskyi National University

THEONYMS OF THE GOD NJÖRÐR: THEIR ETYMOLOGY, SEMANTIC AND FUNCTION

Summary

This article focuses on the semantic and functional peculiarities of the Germanic theonyms of the god *Njörðr*. The study was conducted on the material of ancient Edda. The comprehensive etymological, semantic and functional analysis of the Germanic and Scandinavian theonyms with the help of different methods and technologies was carried out, special attention being paid to the systematic approach to the investigation. Theonyms were regarded as elements of the lexico-semantic group having their own systematic peculiarities including synonymic relations. The study shows that the ancient Germanic theonyms of the god *Njörðr* have a very broad associative-semantic field, which is reflected in the corresponding set of semantic features, which make up a specific semantic portrait of the god, the indicators of social role predominating. Analysis of a large number of myths of «Poetic Edda» led to important conclusions concerning not only semantic and functional aspects of the theonyms under discussion, but also their etymology.

Keywords: «Poetic Edda», etymological analysis, Germanic theonym, semantic portrait, functional aspect.